

MAZZAG ÉVA

Tolerancia és másság Svédországban

Rövid összefoglaló a migráns és speciális nevelési igényű gyermekek oktatásáról és neveléséről

Tanulmányomban a tolerancia és a másság elfogadásának svédországi, hétköznapiakban történő gyakorlatáról szeretnék képet adni. Egy – a hazánktól sok tekintetben különböző – ország, nemzet és társadalom nemzeti kisebbségekkel, valamint a fogyatékos emberekkel szemben tanúsított magatartását, toleranciáját szemléltetem a rendelkezésre álló szakirodalom, valamint egy fogyatékos gyermekek oktatásával foglalkozó intézményben – Jorielskolan (Pyslingen Skolor och Förskolor AB) tett látogatásom tapasztalatai alapján.

Svédország Európa gazdaságilag egyik legfejlettebb országa. Ipara, kereskedelme és szolgáltató szektora igen magas színvonalú, és mezőgazdasága sem mondható gyengének. Utóbbi elsősorban az állattenyésztésre korlátozódik, hiszen kedvezőtlen éghajlati-földrajzi adottságainak köszönhetően a növénytermesztés lehetőségei meglehetősen korlátozottak. Infrastruktúrája, közlekedése szintén kiváló, fejlett az egészségügyi ellátó rendszere, szociális rendszere magas színvonalú. Ebből adódóan a születéskor várható élettartam Európában a legmagasabb (80,5 év). A legutóbbi felmérés szerint kb. 9 millió lakosa van. Területéhez viszonyítva ez nem mondható magasnak (népsűrűsége 449 964 km²-en 20 fő/km²). Az ország hivatalos nyelve a svéd. Lakosságának 90%-a svéd, jelentős kisebbséget képeznek az északi területeken élő lappok. A történelmi és gazdasági kapcsolatok következtében nagyszámú a norvég, dán és a finn kisebbség is. Ugyanakkor napjainkra „tipikus” bevándorlási célországgá változott. Az első bevándorlási hullámban vietnamiak és chileiek érkeztek nagy számban az országba. A '90-es években törökök, görögök, arab országok és Afrika lakói is letelepedés vagy menekülés céljából választották Svédországot, illetve a balkáni háború idején délszláv menekült-hullám is megfigyelhető volt.

Mindez természetesen nagymértékben befolyásolja az oktatási rendszer – valamint a szociális ellátás – működését. „A gyors társadalmi változások, a nemzetközi kapcsolatok szélesedése, a kulturális sokféleség, a munka világának változó követelményei és az információs technológia fejlődése hatással vannak az iskola életére és munkájára is.”¹ Az egyik legfontosabb oktatási célkitűzés, hogy a bevándorló gyerekek nyelvi és kulturális integrációja úgy valósuljon meg, hogy közben megőrizhessék (eredeti) nemzeti identitásukat, anyanyelvüket és kultúrájukat. Emellett a svéd oktatási törvény is kimondja, hogy minden gyermek egyenlő eséllyel vehet részt az oktatásban. Svédországban ez a 7 és 16 év közötti gyermekekre érvényes, hiszen a tankötelezettség erre az életszakaszra vonatkozik.

A svéd oktatási rendszer néhány szempontból eltér a hazai oktatási rendszertől. A magyar oktatási-nevelési rendszerben működő bölcsődéhez és óvodához hasonló-

---

¹ Földeáki.

an működik egyfajta „gyermek-megőrző” és iskola-előkészítő rendszer. Erre épül a 9 évfolyamos általános iskolai rendszer, melynek szerves részét képezi az ún. lapp² iskola. Ezekben az iskolákban a lapp (sami) gyermekek számára biztosított az integrált lapp-oktatás az összes többségi általános iskolában. Emellett a svéd állam további 6 lapp nemzetiségi általános iskolát működtet Észak-Svédországban.³

A teljes svéd közoktatási rendszer – valamint a felsőoktatás is – ingyenes. Emellett nem kell fizetni a tankönyvekért, az iskolai étkezésért, az iskolai egészségügyi ellátásért sem.

A közoktatási rendszer alsó-, közép- és felső tagozatra bontható. Az alsó tagozat az 1.-3. évfolyamig, a középső tagozat 4.-9. évfolyamig (16 éves korig) tart, a felső tagozat pedig 10.-12. évfolyamig tart. Ez az ún. felsőtagozat a hazai középiskolai képzésnek feleltethető meg, azzal a különbséggel, hogy ez a 3 évfolyam már nem kötelező.

A közoktatásban a 8 kötelező tantárgy (angol, svéd, matematika, művészeti tevékenység, testnevelés és egészség, természettudomány, társadalomtudomány, vallás)⁴ mellett, specifikus tantárgyakat is tanítanak. A középiskolai, azaz a 10.-12. évfolyamban zajló képzést minden olyan tanuló részére biztosítani kell, aki a tankötelezettségét teljesítette.

A felsőoktatás – hasonlóan a magyar rendszerhez – egyetemeken és főiskolákon folyik, melyek lehetnek állami és nem állami fenntartású intézmények.

Ezen kívül természetesen a felnőttoktatás rendszerét is meg kell említeni, már csak azért is, mert a kisebbségi oktatásban és a bevándorlási politikában igen fontos szerepe van. Az ún. közösségi felnőttoktatást különböző oktatási szervezetek, intézmények folytatják. Ezekben zajlik a migránsok számára biztosított svéd nyelvoktatás. Megjegyzendő, hogy ezeken az oktatási szintereken a tanulási nehézségekkel küzdő felnőttek számára is számos képzési lehetőség kínálkozik (pl. cukrászat, virágkötészet, egészségügyi vagy eladói képzések).⁵

A svéd oktatási rendszer egészére jellemző a cél- és eredményorientáltság. Az erősen decentralizált rendszerben az állam meghatározza azokat az irányelveket, célokat és tanterveket, melyeket a helyi önkormányzatoknak és iskoláknak kell követniük és elérniük. Azt azonban, hogy ezt hogyan teszik, maguk dönthetik el. A módszerek megválasztásába az állam nem szól bele.

A svéd oktatási törvény kimondja, hogy minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy nemétől, földrajzi helyzetétől, szociális és gazdasági háttérétől függetlenül egyenlő értékű oktatáshoz juthasson. Fontos célkitűzése továbbá, hogy a tanulók iskoláztatásuk során olyan tudásra és képességekre tegyenek szert, amellyel a svéd társadalom felelősségteljes tagjaivá válhatnak. A törvény nagy hangsúlyt fektet arra is, hogy a sajátos nevelési igényű (SNI) igényű tanulók szükségleteit minden oktatási szinten vegyék figyelembe.

---

² A lappok Európa legészakibb részén, a Skandináv-félsziget középső és az Északi-sarkkörön túli részén, illetve a Kola-félszigeten élnek, négy ország (Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország) területén, önálló államiság nélkül. A magyarban és a világ nyelveiben is elterjedt lapp megnevezés skandináv eredetű. A lappok önelnevezése sápmi, vagy sápmela. Svédországban „sami”-nak hívják a lapp kisebbséget.

³ Földeáki.

⁴ Kutatási beszámoló.

⁵ Ministry of Education.

A magyar Nemzeti Alaptantervhez hasonló svéd nemzeti tanterv kimondja, hogy az állami oktatási rendszernek a demokráciára kell épülnie. „Az emberi élet sérthetlensége, a személyiség szabadsága és integritása, minden ember egyenlősége, a nők és férfiak közti egyenjogúság, a gyengékkal és kiszolgáltatottakkal szembeni szolidaritás azon alapvető értékek, amelyeket az iskolának közvetítenie kell és amelyek képviselőre az iskolának példát kell adnia.”⁶ A svéd tanterv is az egyes tantárgyakban/tantárgyblokkokban részletesebben megfogalmazza ezen értékek követését és tiszteletben tartását. A már említett 8 tantárgy közül a társadalomtudományi tantárgyak az állampolgári jogok és kötelességek tudatosítására, mások véleményének tiszteletben tartására, az emberek egyenlőségének és jogaiknak tiszteletben tartására (tekintet nélkül nemre, szociális vagy etnikai hovatartozásra), valamint az elnyomó és diszkriminatív véleménynyilvánításoktól való távolságtartásra igyekeznek nevelni a tanulókat.

Az anyanyelv oktatásában hangsúlyos, hogy a svéd társadalomba való sikeres beilleszkedéshez elengedhetetlen a saját kultúrához való kötődés fenntartása és ápolása. Ez különösen fontos azoknál a gyerekeknél, akik otthon is a (svédetől eltérő) anyanyelvüket használják. A tanterv így fogalmaz: Az aktív kétnyelvűség nemcsak az egyén, hanem a svéd társadalom számára is előny egy olyan időszakban, amelyet a nemzetközi kapcsolatok drámai erősödése jellemez.⁷ Ez vélhetően a különböző kisebbségi konfliktusok kiküszöbölését hivatott elősegíteni.

Érdekes kitétel a nemek közti különbség fokozottabb hangsúlyozása is. A tanterv figyelembe veszi a nemek eltérő nyelvi készségeit vagy éppen olvasási szokásait, eltérő érdeklődési körüket. A nemek közti esélyegyenlőség és a nemi szerepekre való felkészülés a NAT-ban is megjelenik, ugyanakkor úgy vélem, egy olyan országban, ahol a nemek közti egyenlőség nemcsak elméletben, hanem a gyakorlatban is megvalósul, különös jelentősége van.⁸ A tanterv arról is rendelkezik, hogy a svédetől eltérő anyanyelvű tanulók a svédet idegen nyelvként tanulhassák. A cél természetesen az, hogy a tanulók megszerezzék azokat a nyelvi kompetenciákat, melyek segítségével a svéd anyanyelvűekkel azonos szintű esélyeik lehetnek.

Mindez azonban az elmélet. Természetesen a cél az, hogy a leírtak a gyakorlatban is megvalósuljanak. Ugyanakkor szem előtt kell tartani azt, hogy a tanulók többsége sok esetben nem önszántából érkezett az országba. Az esetleges háborús élmények, a menekülés, üldöztetés okozta trauma erősen meghatározzák a többséghez és az iskolához való viszonyukat. Emellett a hazájukból hozott elégtelen iskolai alapok (vagy csak az eltérő oktatási rendszerek okozta hiányosságok), valamint a szülői támogatás hiánya (sok esetben a szülők sem beszélnek svédül) jelentős mértékben megnehezítik az iskolai előmenetelt.

Tovább nehezíti a beilleszkedést, valamint a többségi társadalom befogadó magatartásának kialakulását, hogy a bevándorló gyerekek – és családjuk – gyakorta „tömbben” élnek. Ez azt jelenti, hogy mind a fővárosban, mind pedig a közepesen nagy városokban (Norrköping, Södertälje, Uppsala) bizonyos városrészekre koncentrálnak a bevándorlók. Ennek következtében „mini társadalmak” jönnek létre, melyekben a bevándorlók az anyanyelvükön beszélnek, honfitársaikkal érintkeznek,

---

⁶ Földeáki.

⁷ U.o.

⁸ Gender equality in Sweden.

erősen tartják kulturális és vallási szokásaikat. Mindez természetesen nem probléma, hiszen a sokszínű, heterogén társadalmak fejlődőképesebbek, ugyanakkor az iskolai elvárásoknak való megfelelésben ezek komoly gátakat jelentenek.

A PISA 2000 vizsgálata szerint a svéd tanulók igen jó eredményeket értek el mind az olvasás-szövegértés, mind a természettudományos, mind pedig a matematikai feladatok megoldásában. Ugyanakkor a bevándorló családból származó gyerekek alacsonyabb teljesítményt nyújtottak mindhárom területen. Különösen azok a diákok teljesítettek lényegesen rosszabbul, akik első generációs bevándorló családból származnak. Ezeknek a gyengébb teljesítményeknek a hátterében nyilván az áll, hogy a diákok otthon saját anyanyelvükön beszélnek. Ráadásul a tanulók olvasás-szövegértési teljesítményét tovább rontja az is, hogy iskolai környezetük jobbára bevándorló családok gyermekeiből áll. Így minden bizonnyal a svéd nyelvvél való kapcsolatuk még inkább korlátozott, mint egy kevésbé homogén, többségében svéd diákokból álló iskolában. A nyelv mellett pedig az anyaország is lényeges: azok a gyerekek, akik kulturálisan igen távol állnak a skandináv hagyományoktól, mentaltástól, kultúrától, gyengébben teljesítenek.⁹

A svéd állam törekszik arra, hogy minden gyermek egyenlő bánásmódban részesüljön. Fontos, hogy az otthonról magukkal hozott lehetőségek különbözősége a legkisebb mértékben befolyásolja őket a jó teljesítmény elérésében. Ez a svéd társadalom hosszú távú érdeke is, hiszen sokkal „kifizetődőbb”, ha állampolgárai értéket termelnek és részt vállalnak a közös terhekből, mint hogy segélyekből, a társadalom perifériájára sodródva, kiábrándultan, önbizalom-hiányosan éljenek.

Am mindez a gyakorlatban gyakran nehézkesen megy. A tömbben élő bevándorlók kis szigeteket képeznek a svéd többségi társadalomban, s ezekből a kis szigetektől még nehezebb az integrálódás.

A svéd állam természetesen a fogyatékos gyermekek számára is biztosítani kívánja az egyenértékű oktatást. Svédországban a legtöbb enyhén vagy közepesen súlyos hallás- és látássérült, valamint mozgáskorlátozott gyermek integráltan, tehát az ún. ép többséggel közösen vesz részt az általános iskolai oktatásban. Az integrált intézmények mellett természetesen működnek a szegregált iskolarendszerhez tartozó speciális iskolák is. A siket és súlyos fokban hallássérült gyermekek, illetve a súlyos kommunikációs zavarokkal küzdő tanulók számára 10 éves speciális általános iskolák biztosítják az általános iskolai képzést. A szellemi fogyatékos gyermekek a sajátos nevelési igényű tanulók iskoláiban kapják meg a számukra megfelelő képzést. Ezekben az intézményekben elsősorban a szociális képességek, gyakorlati készségek fejlesztése folyik.

Svédországi tartózkodásom során látogatást tettem a stockholmi Jorielskolan nevű intézményben, ahol egy strukturálatlan interjú keretében beszélgettem az intézmény alapító munkatársával.¹⁰ Az iskola többszintű speciális intézményként működik, melyben az óvodás kortól egészen 17 éves korig, összesen 51 gyermek (2008/2009-es tanév) oktatásával és fejlesztésével foglalkoznak. Az intézménybe elsősorban valamilyen idegrendszeri károsodás következtében mozgáskorlátozottá vált gyermekek járnak, akiknek többsége enyhe-, közép- és súlyos fokban értelmi fogyatékos is. A Jorielskolanban konduktorok is dolgoznak, akik a Pető András-féle

⁹ Földeáki.

¹⁰ Adatközlő: Susanne Llimargas-Castells.

konduktív pedagógia segítségével fejlesztik a gyerekeket. Mint minden más oktatási intézményben (beleértve a többségi oktatási rendszert is) itt is az ún. individuell utvecklings plan, azaz az egyéni fejlesztési terv segítségével követik nyomon a tanuló fejlődését. Ezt a tervet az iskola, a szülő, valamint a diák közös elvárásai és javaslatai alapján alakítják ki. Ugyanez mondható el az ún. átgarndsprogram-ról is (megoldási program), amely valamilyen, a gyermek képzése, fejlesztése során felmerülő problémára kíván megoldási javaslatot és stratégiát nyújtani. Itt is óriási szerepe van a szülőnek. A beszélgetések, valamint a látottak és a hallottak alapján az a tapasztalatom, hogy a svéd szülők sokkal jobban bevonódnak gyermekük oktatásába, fejlesztésébe, ellentétben a hazai helyzettel. Az intézmény munkatársa szerint ez időnként megnehezíti a dolgukat, ugyanakkor úgy vélik, nagyon fontos, hogy a szülő minden tekintetben naprakész és aktív legyen gyermeke fejlesztését illetően.

Az iskola alapvetően szegregált intézmény, ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetnek a befogadó társadalmi szemlélet kialakítására. Az itt tanuló gyermekek kb. 70%-a nem lesz képes az önálló életre, nem lesz képes a többségi társadalomba önállóan integrálódni. Viszont az intézmény két többségi általános iskolával ápol testvériskolai kapcsolatot. Ennek keretében minden szerdán két gyermek látogat el a Jorielskolanba, ahol is egész nap kerekesszékekben ülve kell tanulniuk, valamint a fogyatékos gyermekeket minden foglalkozásra el kell kísérniük. Ennek célja az, hogy ez idő alatt a többségi általános iskola tanulói érzékenyebbé váljanak a fogyatékos gyermekek problémái iránt – már gyermekkorban megkezdődjön a befogadó szemlélet kialakulása, a tolerancia és az empátia fejlesztése. A fogyatékos gyermekek oktatását, valamint a mindennapi életüket is nagyban megkönnyíti az ún. asszisztensi rendszer. A fogyatékos gyermekek állapotának felmérését követően¹¹ a svéd társadalombiztosítás lehetővé teszi, hogy a gyermek és családja, valamint a későbbiek folyamán a fogyatékos felnőtt asszisztensek segítségét vegye igénybe. A fogyatékosság súlyosságától függően a társadalombiztosítás heti 40, 80 vagy akár 168 órában foglalkoztatott asszisztens „igénybe vételét” biztosíthatja. Az asszisztensek alkalmazása különböző cégek, vállalkozások közvetítésével történik. Ezek a cégek a társadalombiztosítótól kapnak megfelelő összeget arra, hogy asszisztenseket közvetítsenek ki és foglalkoztassanak a fogyatékos emberek számára (tulajdonképpen piaci verseny zajlik az egyes cégek között). Az asszisztensek általában 18 és 22 közötti pályakezdő fiatalok, vagy migránsok, akik teljes vagy részmunkaidőben vállalják a fogyatékos gyermek vagy felnőtt mindennapos segítségét, támogatását.

A fogyatékos gyermek családja a társadalombiztosító határozata alapján felkeres egy asszisztensek közvetítésével foglalkozó céget, ahol is elmondják, hogy pl. egy 9 éves, bizonyos érdeklődési körű kislány mellé keresnek női alkalmazottat heti 40 órában; ezt követően pedig a cég a társadalombiztosítóval egyeztetve „rendelkezésre bocsát” egy asszisztent. Az asszisztensek foglalkoztathatóságának szigorú feltételei vannak, melyek elsősorban a büntetlen előélet és pszichológiai alkalmasság. Az asszisztens ezt követően részt vesz a gyermek mindennapjaiban, segíti őt a táplálkozástól, öltözködéstől, közlekedéstől kezdve egészen az iskolai tevékenységekig.

Az iskolában munkájával elsősorban a gyermeket, és nem pedig a pedagógust segíti – ellentétben a hazai pedagógiai gyakorlatban sajnos csak elvétve alkalmazott oktatási-nevelési asszisztensi tevékenységgel. (Természetesen a svéd többségi álta-

---

¹¹ Hasonló a hazai Országos Orvosszakértői Intézet tevékenységéhez.

lános iskolában is foglalkoztatnak pedagógiai asszisztenseket, ám a fogyatékos gyermekek számára működtetett speciális iskolákban az asszisztens kifejezetten a „gyermeké”. Előfordulhat, hogy egy 8 fős speciális osztályban akár 8 asszisztens is jelen van a tanórán.) Az iskolai tevékenységben az asszisztens a fogyatékos gyermek „meghosszabbításaként” működik közre. Pl. matematikaórán egy összeadási feladat esetében a kezeit használni nem tudó gyermek füzetébe/számítógépébe beírja a gyermek által helyesnek gondolt eredményt. Amennyiben az eredmény nem megfelelő, akkor is azt kell beírnia; vagyis kizárólag mechanikus tevékenységekben segítheti a gyermek iskolai előmenetelét.

Tapasztalataim szerint Svédországban a fogyatékos állampolgárok helyzete valamelyest könnyebb, mint magyar sorstársaiké. Svédországban a fogyatékos emberek nem a külvilágtól elzárva, a négy fal között élnek, hanem ténylegesen is a társadalom tagjai. Lehetőségeik sokkal jobbak, olyan elemi dolgoktól kezdve, mint a közlekedés vagy parkolás, egészen a megfelelő színvonalú oktatáson át a nyílt munkaerőpiac nyújtotta foglalkoztatás lehetőségéig. Mindez minden bizonnyal visszavezethető az asszisztensi rendszer alkalmazására, hiszen az asszisztensek segítségével a fogyatékos emberek szinte mindenben részt vehetnek.

A multikulturális társadalom a magyar hétköznapiakban talán még várat magára – holott egyre szükségesebb volna – ám a közel 600 000 fogyatékos honfitársunk, valamint az egyre nagyobb létszámban hazánkban élő migráns lakosság igen is a jelen része. Mindannyiunk felelőssége, hogy a társadalomban való markáns jelenlétük, aktív szerepvállalásuk, a velük szemben tanúsított közömbös vagy éppen negatív társadalmi szemlélet pozitív irányba mozduljon. A svédországi helyzet egyfajta követendő példaként szolgálhatna a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű emberek életének „élhetőbbé” tételére.

Irodalom

- Ahmadi, Nader: Ungdom, kulturmöten, identitet. Statens institutionsstyrelse och Liber AB 1998.
- Báthory Zoltán: Változó értékek, változó feladatok. A pisa 2000 vizsgálat néhány oktatáspolitikai konzekvenciája <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-10-ta-Bathory-Valtozo> 2009. 05. 28.
- Eger György: A svéd bevándorlási és menekültpolitika. Regio . Kisebbségi Szemle 1992. 3. évf. 3.sz. Forrás: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00011/pdf/09.pdf> 2009. május 27.
- Fransson, Susanne – Norberg, Per: Att lagstifta om diskriminering. SNS förlag, 2007. Stockholm
- Földeáki Andrea: Oktatásfejlesztési tapasztalatok Svédországból. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=iskolafejlesztes-Foldeaki-Oktatasfejlesztesi>, 2009. május 28.
- Gender equality in Sweden <http://www.sweden.se/eng/Home/Work-live/Equality/Facts/Gender-equality-in-Sweden/> 2009. május 26.
- Kutatási beszámoló stockholmi tanulmányút tapasztalatairól 2007. 04. 10 – 14. Forrás: <http://www.hogu.hu/tanulmanyutak/Stockholm.doc> 2009. május 26.
- Larsson, Agneta– Granefelt, Lena: Vägen in. Röster om integration och jämställdhet. Integrationsverket och Global Reporting, 2003.
- Ministry of Education and Research, Sweden <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2063> 2009.május 26.
- Simon Mária: A bevándorló gyerekek iskolai integrációja Európában <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2005-07-vt-Simon-Bevandorlo> 2009. május 28.
- Vári Péter – Auxné Bánfi Ilona – Felvégi Emese – Rózsa Csaba – Szalay Balázs: Gyorsjelentés A PISA 2000 vizsgálatról. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-01-ta-tobbek-gyorsjelentes> 2009. május 26.